

Blail, Michael; Prokeš, Jan; Mirkovski, Ivan

Rozhovor s makedonským architektem Ivanem Mirkovským : o japonském architektovi Kenzo Tangem a projektu Skopje 2014

Porta Balkanica. 2016, vol. 8, iss. 1, pp. [62]-68

ISSN 1804-2449

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/136997>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ROZHOVOR S MAKEDONSKÝM ARCHITEKTEM IVANEM MIRKOVSKÝM

o japonském architektovi Kenzo Tange a projektu *Skopje 2014*

Michael Blail, Jan Prokeš

S Ivanem Mirkovským jsme se setkali na podzim roku 2012, tedy v době, kdy byl obskurní architektonický projekt *Skopje 2014* již v plném proudu. Ale nebyla to současnost, která stála v popředí našeho zájmu, nýbrž několik desítek let vzdálená minulost. Ivan Mirkovski totiž patří mezi přední znalce odkazu japonského architekta Kenza Tangeho, jehož *Master plan 9* zásadním způsobem změnil tvář hlavního města Makedonie. Unikátní rekonstrukce zemětřesením zničeného města je do dnešních dnů obestřena mystériem a musíme bohužel konstatovat, že se z Tangeho odkazu do velké míry stala materie pro historiky, neboť nová masivní výstavba mnohdy nenávratně přetřela jedinečnou a autentickou siluetu Tangeho betonové tváře.

Kenzo Tange a Skopje

V roce 1965 vyhrál Kenzo Tange, jeden z vůdčích modernistických japonských architektů, první cenu v konkurzu na urbanistickou obnovu zničeného města Skopje. Tangeho urbanistický koncept charakterizují následující elementy:

1. *Městská zeď*: kontinuální, půlkruhový blok budov, který obepíná centrální městské jádro a připomíná středověké městské hradby. Řeka Vardar tento půlkruh doplňuje.

2. *Městská brána*: futuristický komplex několika výškových budov, které měly symbolizovat středověké městské věže a měly tvořit hlavní vchod do města. Podle japonského architekta Georga Kunihiro je skopský urbanistický plán příkladem „heroického přístupu“, ve kterém reprezentuje Městská brána jakousi feudální vizi „svatých bran“ ústící do „svatého prostoru“, jež ohraničuje Městská zeď.

Podle tohoto urbanistického plánu měla městské centrum (společně se Starou čaršii) obkružovat

expresní silnice, a proto byl hlavní dopravní uzel (železniční a autobusová stanice) umístěn před samotnou Městskou bránu.

O 40 let později zbyla z celého konceptu pouze Městská zeď a hlavní dopravní uzel. Místo, které bylo určeno pro výstavbu Městské brány, zeje prázdnou a výstavba expresní silnice čeká na příchod lepších časů (za poslední roky dokonce klesá potřeba mostu pro chodce pro přesun mezi hotelem Continental a centrem veřejné dopravy, a po tunelu pod městskou pevností Kale není ještě ani stopa).

Smůla. Kdyby bylo vše postaveno podle Tangeho plánu, Skopje mohlo být příkladem klasické, utopické a uživatelsky-nepřátelské umělé metropole (jako Brasília nebo Čandígarh) postavené ve stylu šedesátých let.

Vzhledem k nedokončené realizaci urbanistického plánu lze jen stěží vidět specifika města Skopje vycházející z Tangeho myšlení. Vnímavý pozorovatel si může všimnout, že navzdory jeho nerealizaci je ve

městě přítomno několik detailů, které svědčí o exportu japonského architektonického myšlení na Balkán. Například hlavní železniční stanice je postavena na sloupech a „visí ve vzduchu“ stejně jako japonské vlakové nádraží pro šin-kan-zen. Katolický kostel pak připomíná katedrálu sv. Marie v Tokiu. A zmíníme ještě další objekty, které pravděpodobně nemají s Tangem nic společného, ale které dobře odrážejí ducha doby – například Studentský dům Goce Delčev, fakulta ekonomická, právníká a filozofická při Univerzitě sv. Cyrila a Metoděje, stejně tak neobyčejně sněhobílé divadlo, které připomíná skokanský můstek (o to se zasloužila slovinská skupina Studio 7).

Sašo Stojanovski, z knihy *Leksikon na YU mitologijata*¹

Přijel jsem do Makedonie před dvěma měsíci zkoumat odkaz japonského architekta Kenza Tangeho, respektive pátrat po tom, co z tohoto odkazu zůstalo živé i dnes. Jelikož jsem byl ve Skopje už před čtyřmi lety, byl jsem překvapen změnou, kterou město v oblasti architektury za tu dobu prošlo. A kladl jsem si otázku, jestli pod nánosy kontroverzního projektu *Skopje 2014* lze vůbec ještě něco z Tangeho odkazu nalézt. Než se tedy dostanu k Tangemu, chtěl jsem se na úvod zeptat vás, jakožto odborníka na architekturu a urbanismus, jak projekt *Skopje 2014* vnímáte?

O projektu *Skopje 2014* jsem přestal mluvit už kolem roku 2011, neboť zastávám názor, že mluvit o dobré nebo špatné architektuře je věc silně subjektivní. Navíc je značně znepokojivé mluvit o architektuře, která je napojena přímo na politiku, neboť to potom není diskuse o architektuře, ale o politice. Proto by otázky na projekt *Skopje 2014* měly směřovat spíše k politikům, kteří svými rozhodnutími mohou chodit věci měnit. My urbanisté a architekti žádnou moc nemáme. Můžeme sice spolu mluvit o projektu *Skopje 2014*, ale cokoliv je spojeno s politikou, raději neříkám veřejně. Před třemi, čtyřmi lety jsem na to téma napsal spoustu článků do novin a časopisů a mnoho mých přátel mělo kvůli kritice rekonstrukce středu města a jejímu historizujícímu diskurzu problémy.

S tím, že projekt *Skopje 2014* je spíše politika než architektura, lze souhlasit. A i když se k tomu nechcete vyja-

dřovat, předpokládám, že nějaké stanovisko zastáváte. Jaká je tedy vaše odpověď na to, co se posledních pár let ve Skopje na poli architektury děje?

Myslím, že dlouhodobou odpovědí na to, co se tady děje, je např. festival o architektuře *Skopje Architecture Week*, který děláme již od roku 2009. Jeho prostřednictvím můžeme ovlivňovat názory jednotlivých lidí a utvářet veřejné mínění. Obecně lze říci, že přimět veřejnost k zájmu o architekturu není snadné. Oslovit širokou veřejnost mohou pouze politici, my toho obvykle dosáhneme pouze v architektonických kruzích, a to mluvíme o několika stovkách lidí v celém Skopje. Jedním z cílů našeho festivalu je téma architektury zpopularizovat. Ještě před pár lety architektura v Makedonii nikoho nezajímala. Když jsem ale v roce 2008 objevil ztracenou soutěžní maketu Tangeho *Master planu*, začal se zájem veřejnosti pomalu měnit a architektura začala být populární. Dělal jsem v tu dobu na to téma rozhovory s novináři a také jsem natočil dokumentární film *Jméno bez města* (Име без град), který pojednává o objevení tohoto modelu. Přímou na objevení Tangeho modelu navazoval první architektonický festival, který jsme připravili hned v roce 2008. Nazvali jsme ho *Forum Skopje*, což je dnes název naší neziskové organizace, která festival pořádá. Zveme na něj architektky z celého světa, třeba v roce 2012 byl hlavním hostem významný japonský architekt Kengo Kuma.

Jaké bylo téma prvního ročníku festivalu *Forum Skopje* a jakou roli v diskusi o architektuře ve Skopje hrál Kenzo Tange?

Tématem prvního festivalu bylo město a jeho identita, což byl v té době velice silný diskurz. během šestidenního festivalu proběhla zajímavá a bouřlivá debata a mnoho lidí si začalo uvědomovat, co znamená Kenzo Tange ve spojení s naším městem. Do té doby bylo jméno Kenzo Tange spojováno se značkou parfémů nebo s „nějakým Číňanem, co zničil Skopje“. Na tyto dvě odpovědi narazíte i dnes a mnoho lidí dodnes neví, kdo po zemětřesení v šedesátém třetím roce znovuobnovil naše město. Odhaduji, že devadesát procent lidí, kteří o urbanismu a architektuře alespoň trochu přemýšlejí, věří, že všechny budovy, které jsou postaveny v metabolickém stylu, tedy všechny ty monumentální betonové stavby, jsou od Tangeho. Ale ty budovy byly postaveny jugoslávskými architektky. Například telekomunikační centrum a pošta jsou od makedonského architekta Janka Konstantinova, studentský dům Goce Delčev

¹ STOJANOVSKI, S. *Leksikon na YU mitologijata*. Skopje: Templum, 2006, s. 158–160.

Univerzita sv. Cyrila
a Metoděje
(architekt Marko Mušič)

Univerzita sv. Cyrila
a Metoděje je betonový,
klaustrofobický labyrint.
Kdyby začalo hořet, buď
bychom došli k zamčenému
východu, nebo bychom se
ztratili ve změti betono-
vých uliček vedoucích do
konců chapadel bájného
betonového tvora.

a městský archiv od našeho dalšího významného architekta Georgiho Konstantinovského, univerzita zase od slovinského architekta Marka Mušiče.

Dlouhou dobu jsem si myslel totéž, tedy že všechny ty monumentální betonové budovy jsou dílem jednoho architekta, neboť nepochybně nesou určitý typ rukopisu. Pokud ale zůstaneme u Tangeho, můžeme zde ve Skopje zahlédnout nějaký jeho konkrétní architektonický objekt?

Tangeho podpis nese pouze nová železniční stanice. Ale ani ta nebyla postavena tak, jak ji Tange zamýšlel a zůstala v podstatě nedostavěná. Tange nebyl spokojený s tím, jakým směrem se rekonstrukce vyvíjí, byl rozzlobený na tehdejší vládu a na všechno, co se kolem procesu rekonstrukce dělo. Kolem roku 1974 si zabalil všechny svoje věci a s celým týmem se vrátil zpět do Japonska. To on vytvořil závěrečnou verzi *Master planu* a stanovil jednotlivé fáze procesu rekonstrukce. Vše mělo začít u železniční stanice. Nejspíše právě kvůli incidentu s tímto základním kamenem rekonstrukce Tange Makedonii opustil, i když je pravda, že kolem jeho odjezdu koluje spousta historek. Já sám jsem tehdy nežil a vše znám pouze z doslechu.

Mezi samotným zemětřesením a uvedením Tangeho *Master planu* č. 9 v život uběhlo několik let. Jak byste popsal období, jež následovalo bezprostředně po zemětřesení, a jaké osobnosti v něm hrály důležitou roli?

Období rekonstrukce bylo skutečně těžké, nastaly velice tuhé časy, protože po tak zásadní ka-

tastrofě, jakou je zemětřesení, potřebujete roky, abyste si v hlavě srovnali, co se vlastně stalo. Psychologický efekt zemětřesení je velmi silný. A lidé ze Skopje trpěli nejen kvůli tomu, že zemřeli jejich bližní, ale i kvůli tomu, že jim zemětřesení zničilo město samotné. Je to masová psychóza zničeného města, města po katastrofě.

Ale lidé znovu město obnovili a nemalou zásluhu na tom měl i tehdejší hlavní představitel Jugoslávie Tito. Byl to nejmocnější muž v zemi, který spojil nejen západ a východ Jugoslávie, ale spojil i USA se Sovětským svazem. Byl to skutečně dobrý politik a diplomat. Důležité bylo i načasování zemětřesení, protože k němu došlo uprostřed studené války, kdy byl relativní klid zbraní. Lidé ze Západu a z Východu spolu komunikovali. Skopje se stalo prvním městem, které vyrostlo na základech globální solidarity, což dokumentuje i to, že ho pomohlo obnovit celých 77 zemí.

Myslím, že kdyby k tomu došlo v dnešní době, tak by z toho zůstal jen dvoudenní příběh na CNN, který by byl rychle zapomenut. Ale tenkrát v roce 1963 pomohla spousta zemí z celého světa, a to finančně i materiálně. Já sám jsem se narodil v jednom z domů, které městu darovali Finové, a moje matka v tom domě stále žije. A moje žena se narodila v domě, který nám darovali Slovinci. Město tedy bylo postaveno díky světové solidaritě a například Spojené státy poslaly 72 hodin po úderu zemětřesení 24 nákladních letadel s materi-

álem a v mžiku postavili nemocnici, kde sloužilo osmdesát doktorů.

Proces rekonstrukce musel být rychlý, protože ze dvou set tisíc lidí se stali bezdomovci. Neměli střechu nad hlavou a zima se rychle blížila. Bylo velmi horké léto a mnozí předpovídali krutou zimu. Za tři měsíce mohl napadnout sníh, takže bylo potřeba vše postavit rychle. Krátce po zemětřesení přijeli první urbanisté, kteří vytvořili základní plán obnovy. Byl to tým vyslaný Spojenými národy a jeho členem byl například i velmi známý urbanista Konstantinos Doxiadis z Řecka. Ale už počátečního plánování se účastnili i urbanisté z Jugoslávie.

To hovoříte o plánování předtím, než byla vyhlášena ona urbanistická soutěž. Jakým způsobem probíhala ta část rekonstrukce, na které už se podílel sám Kenzo Tange?

Po první fázi vyhlásily Spojené národy soutěž na obnovu centrální části Skopje, k níž přizvaly zvučná architektonická jména té doby. Pozvaly čtyři architektonická studia, v těch dobách špičky v oboru. Jejich vůdčími osobnostmi byly Johannes Hendrik van den Broek z Nizozemí, Maurice Rottival z Francie, Kenzo Tange z Japonska a Luigi Piccinato z Itálie. A k těmto velkým osobnostem architektury přizvala OSN i čtyři domácí architektky ze Slovinska, Chorvatska, Srbska a Makedonie. Výsledkem soutěže bylo, že 60 procent první ceny vyhrál tým Kenza Tangeho a 40 procent získalo architektonické studio architektů Fedora Wenzlera a Radovana Misceviće z Chorvatska. Na stole leželo původně osm projektů, a jelikož se na finálním řešení podílelo více architektonických subjektů, byl vytvořen projekt devátý – tzv. *Master plan 9*. Na něm kromě vítězů soutěže spolupracovali i odborníci z Makedonie a tým Konstantina Doxiadise. Ale hlavní slovo měl Kenzo Tange. Celý tento tým propracoval původní návrhy v deváté variantě do nejmenších detailů.

Základním kamenem celého plánu byla železniční stanice, která v původních plánech měla ležet v podzemí, aby nevytvářela bariéru mezi západní a východní částí města, mezi centrem a dnešní čtvrtí Aerodrom, která má charakter modernistického sídliště. Ta byla vytvořena především pro lidi, kteří žili mimo Skopje a chtěli se do hlavního města nově nastěhovat. Dnes velice dobře funguje jako oddělená entita a žije zde kolem 200 000 lidí. Zároveň je kvalitně propojena s městským

centrem a na rozdíl od mnoha podobných čtvrtí v Evropě se z Aerodromu nestalo ghetto, kde není radno chodit v noci ven. A je to podle mého názoru i kvůli tomu, že železniční stanice nevytvořila bariéru. Nicméně projektanti si uvědomili, že podzemní varianta by byla neúnosně drahá, tak změnilí plán a postavili železniční stanici na betonových sloupech. I to ale bylo drahé, takže se licitovalo o každý centimetr výšky. Hned v úvodu byl *Master plan* zásadně změněn, a to přímo za pochodu, protože jako každý urbanistický plán byl i tento především konceptem, který z podstaty věci postrádal některé detaily.

Mluvíme zde celou dobu o *Master planu*. Můžete vysvětlit, jaký je v obecné rovině jeho hlavní cíl, respektive jaký byl hlavní cíl onoho Tangeho *Master planu*?

Úkolem *Master planu* není vyřešit to, jak město postavit, ale především to, jak město organizovat. A kolem tohoto konceptu se poté vystaví rozdílné struktury města. Tedy oproti původní variantě se hodně věcí změnilo, ale Tangeho koncepce zůstala. Takže když se dnes procházíme městem, můžeme Tangeho vizi číst v ulicích, a pokud víme, na co bychom měli zaměřit pozornost, najdeme zde všechny věci z *Master planu*. Podobné plánování je ale dost ošidné. Abyste byli úspěšní, musíte znát mnoho z místní historie, měli byste mít dobrý přehled o ekonomice i politice, protože bez těchto znalostí těžko uvidíte do budoucna.

Pokud jde o samotné budovy, které byly součástí této rekonstrukce, je zde zřejmý vliv japonského metabolismu šedesátých let, ze kterého čerpal mnoho našich architektů inspiraci. V tomto stylu se postavilo několik významných veřejných budov, jako je například centrální pošta, státní univerzita, městský archiv, telekomunikační centrum nebo hydrometeorologická stanice. Pod všemi těmito betonovými objekty vidíme podpis metabolismu.

Pojdme do současnosti. Při nedávné pochůzce po městě mě zaujal jeden detail. Nedávno ze stěny staré železniční stanice zmizel citát od Tita, který se vztahoval k zemětřesení. Budova je přitom muzeem a památkem zemětřesení. Má toto Titovo zmizení nějaký hlubší význam?

Je to politické rozhodnutí, o kterém nejsem kvalifikován mluvit. Možná tento pozůstatek socialistického režimu nebyl po chuti dnešním politikům. Některé památníky padají a některé se zase stavějí. Jeden režim přichází a odstraňuje monu-

menty toho předešlého a postaví nějaké jiné. To se děje všude na světě, obzvláště v zemích, které jsou v rozvojovém stádiu, nebo v nových zemích, které teprve hledají vlastní identitu. Makedonie byla vždy pod něčí nadvládou a nezávislost vyhlásila až v roce 1992.

Na začátku jste říkal, že projekt *Skopje 2014* je v podstatě též politické rozhodnutí. Jaký je váš názor na projekt *Skopje 2014* čistě z estetického pohledu a co podle vás bude tento zásah znamenat pro následující vývoj města?

Město je plné příběhů, plné historie, s mnoha romantickými i politickými příběhy, s příběhy o boji mezi dobrem a zlem. Skopje má 35 kilometrů na délku, takže všechno, co se děje teď na území asi pěti set metrů nábřeží u řeky Vardar, je pouze nový jazyk současné vlády, která se chce představit světu a říct mu, kdo jsme. Soudit to z pohledu estetiky... Naši lidé vyrůstali v bahně, v rozvalinách, v zemi, která se rozdělila, ve válkách a s armádami, které přicházely a odcházely a zanechaly za sebou stopy destrukce. Takže pro mnoho lidí všechno, co je nové, co je trpytivé, lesklé a bílé, je pěkné. Já ale soudit nemohu, to město samo by mělo soudit, co je pro něj dobré a co nikoliv. Dnes už nemůžete postavit barokní stavbu, protože všichni, kdo stavěli v tomto stylu, jsou už mrtví, neexistují. Náradí, se kterým pracovali, fasády, to všechno je pryč. Je to nahrazeno laptopy a 3D vizualizací a jinými materiály. Líbí se mi myšlenka, která stojí za barokem, za gotikou nebo neoklasicismem. Ale ty časy jsou pryč.

Myslíte si, že koncept projektu *Skopje 2014* je přátelský ke staršímu územnímu plánu, především s ohledem k Tangeho *Master planu*?

Místo, kde jsou nové budovy umístěny, bychom mohli označit jako „non-place area“, areál ne-místa, jak uvedl jeden můj rakouský student. Je to hraniční místo mezi severem a jihem Skopje, mezi dvěma odlišnými kulturami. Místo nové zástavby bych definoval jako zemi nikoho. A když se podíváš seshora, vypadá to jako ryba, s hlavou a ploutvemi. Uvnitř té ryby stojí všechny ty nové budovy. Předtím to bylo místo, kde nic nebylo. Je zde infrastruktura pouze pro chodce. Myslím, že městské plánování, které proběhlo rychle, je vždy problematické, protože není čas na to, aby se dostatečně zhodnotilo, co je pro město dobré a co nikoliv. Nejlepší městské plánování je to, které probíhá pomalu. Žijete někde pět let a vidíte, jak to tam funguje. Záleží na podmínkách, které jsou okolo. Když chceš udělat rychlý pokrok v procesu měst-

▲ **Katolický kostel** (architekt Blagoja Micevski)
Katolický kostel ve Skopje připomíná Tangeho katedrálu sv. Marie v Tokiu. Autorem tohoto kostela je však makedonský architekt Blagoja Micevski. Právě tento kostel je jedním z dokladů mocné inspirace jugoslávských architektů dílem japonského mistra.

▲► **Železniční stanice** (architekt Kenzo Tange)
Kenzo Tange zde zanechal silnou, avšak ne příliš viditelnou stopu. Nebo můžeme říci silnou a neustále přítomnou stopu. Nebo lze napsat, že Kenzo Tange zde zanechal svou hořkost a nepochopení, nebo že to byl Číňan, co zničil Skopje, značka voňavky inzerována na dvoupatrových autobusech čínské výroby. Hmatatelná je pouze jedna: železniční stanice.

► **Telekomunikační centrum** (architekt Janko Konstantinov)
Z pohledu ze země je nejzajímavější metabolistickou realizací v centru Skopje nepochybně telekomunikační centrum. Pošta připomíná vesmírnou chobotnici, létající talíř, který zrovna doručil mezihvězdnou depeši. Betonový drahokam ukryt za velkoformátovou reklamou, na který se ve všech stran nalepily stavby druhořadého a třetířadého významu.

ského plánování, tak vznikne přirozeně řada problémů, které vyjdou velice rychle najevo. Některé věci v rámci projektu *Skopje 2014* byly navrženy teprve před několika měsíci a už teď se realizují. Je to tempo jako při obnově zničeného města. Bez důsledného přemýšlení. Tedy hlavní problém v celé této záležitosti je podle mě rychlost, estetiku jako zásadní hledisko nevnímám. Každé město je konglomerát krásy i hnusu, něčeho, co by mělo nějak být a nějak být nemělo. Ale rychlost, s jakou se to děje, mě znepokojuje.

Když procházím městem, mám pocit, že lidé ze Skopje začínají na relativně nedávnou katastrofu zapomínat. Poprvé mě to napadlo, když zmizel ten nápis od Tita. Jak vnímáte historickou paměť dnešních obyvatel vy sám?

Je to také můj pocit. Myslím, že dochází k všeobecné národní ztrátě paměti, a to nejen ohledně zemětřesení z roku 1963. Tento proces prostupuje vše, co se děje na ulicích. Vše je za dva dny zapomenuto, jako by to nikdy ani neexistovalo. Ale myslím, že je důležité pátrat po odpovědích na tyto otázky. Možná je to i o tom, že je potřeba lidi vzdělávat, vzdělávat novináře, kteří o těchto věcech píší. Když se děje hodně věcí najednou, je mozek koncentrován na milion problémů a čas ubíhá velmi rychle. Myslím, že město je v procesu, kdy se začíná

znovu učit. A jako potřebuje dítě čas, aby se mohlo něco naučit, potřebuje tento čas i naše město. ■

Ivan Mirkovski (1979, Skopje) je architekt a městský urbanista. Vystudoval Technickou universitu ve Vídni, kde v současné době dokončuje doktorské studium. Je zakladatel festivalu *Skopje Architecture Week* a mezinárodní platformy *Forum Skopje*, která propojuje městské plánování a architekturu s dalšími vědními obory. Žije a pracuje ve Skopje, kde se angažuje v činnosti architektonického studia *Smart Living*, přednáší na Fakultě architektury a designu ve Skopje při UACS a spoluorganizuje festival *Skopje Kreativa*. Za svůj nejnovější architektonický počín získal v roce 2015 makedonskou cenu za architekturu.

Úvodní fotografie:

Klub *Kenzo Tange* – Portrét Kenza Tangeho zde sloužil jako vývěsní štít nočního klubu, který svého času sídlil přímo u železniční stanice. Celý klub byl vyzdoben Tangeho nákresy, nicméně tato architektonická kulisa a pocta mistrovi sloužila pouze jako estetické panorama místa, kde si návštěvník mohl dát pivo a potěšit se s lehkými dívkami.

Autorem všech fotografií je Michael Blail

Studentský dům Goce Delčev (architekt Georgi Konstantinovski)

Studentská kolej Goce Delčev je monumentální komplex apokalypticky působících budov, ve kterých by se mohl odehrávat sci-fi film naplněný po okraj pocitem zmaru a beznaděje. Na malých a nenápadných betonových balkónech, vytesaných do betonových stěn, by ve vši slávě mohl ruský tyran Stalin vynášet rozsudky smrti.

